

شعر مقاومت و دفاع مقدس

www.ketab.ir

www.ketab.ir

سرشناسه:	شیرشاهی، افسانه، ۱۳۵۷ -
عنوان و نام پدیدآور:	شعر مقاومت و دفاع مقدس / تألیف شیرشاهی
مشخصات نشر:	تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری:	۵۸۴ ص.
فروسته	مرکز اسناد انقلاب اسلامی: ۸۰۶. هنر و ادبیات سیاسی: ۱۵.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۴۱۹-۵۶۰-۰ - ۹۳۰۰۰ ریال
موضوع:	جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹-۱۳۶۷ - شعر - تاریخ و نقد.
موضوع:	شعر فارسی - قرن ۱۴ - تاریخ و نقد.
شناسه افزوده:	مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۰ ش ۹ ج / PIR۳۸۱۶
رده‌بندی دیویی:	۸۵۱/۶۲۰۸۳۵۸
شماره کتابشناسی ملی:	۲۶۵۴۶۱۷

انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

عنوان: شعر مقاومت و دفاع مقدس

تألیف: افسانه شیرشاهی

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ قیمت: ۹۳۰۰ تومان

حروف چینی و لیتوگرافی: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۶۰-۰

ISBN 978-964-419-560-0

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبروی پست بزرگ عدی، پلاک ۱۹۵۴.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی، صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irde.ir

فهرست مطالب

۱۹	 مقدمه
۲۱	 پیشگفتار

فصل اول:

۲۷	 مقدمه، مفاهیم و کلیات
۳۷	 شعر مقاومت، حوزه‌ها و رویکردهای آن
۴۱	 مضامین شعر
۴۲	 دوره‌های شعری مقاومت
۴۳	 زبان شعر مقاومت
۴۳	 قالب‌های شعری
۴۴	 عملکرد نهادها
۴۸	 تعریف شعر مقاومت
۵۲	 تعریف شعر دفاع مقدس
۵۷	 وجه تمایز شعر جنگ با شعر مقاومت و پایداری
۵۸	 ضرورت و هدف

پیشینه‌های بررسی شعر مقاومت و دفاع مقدس ۶۸

۱- نویسندگان ۶۸

۲- نهادها و ارگان‌ها ۶۹

۳- برگزاری کنگره‌ها ۷۱

۴- جایزه‌ی ادبی قیصر ۷۱

۵- جشن ملی ۷۲

جشنواره‌های فرهنگی هنری دفاع مقدس ۷۲

نخستین جشن ملی شعر ایران ۷۲

فصل دوم:

عناصر و کارکردهای شعر دفاع مقدس ۷۳

گذری بر هشت سال دفاع مقدس ۷۷

الف) چگونگی پدیدآمدن شعر دفاع مقدس ۷۸

۱- شعر چیست؟ ۷۹

۲- صورت قدسی شعر ۸۲

۳- ارتباط دفاع مقدس و شعر ۸۴

۴- تمایز و تفاوت شعر دفاع مقدس با حماسه‌های ملی و شعر ۸۴

مقاومت جهان ۸۵

۵- بازتاب دفاع مقدس در شعر ۸۷

۶- تأثیر شعر دفاع مقدس بر جنگ ۸۹

۷- ویژگی‌های شعر دفاع مقدس ۹۰

ب) رسالت شعر دفاع مقدس پس از دفاع مقدس ۹۳

ج) آیا اشعار دفاع مقدس ایران امکان جهانی شدن دارد؟ ۹۵

فصل سوم:

شعر مقاومت در بستر تحولات اجتماع ۱۰۱

دوره‌ی اول: از پیش از انقلاب تا انقلاب اسلامی ۱۰۶

۱- ویژگی‌های ساختاری و زبانی ۱۰۸

۱-۱- آمیزه‌ای از زبان نمادین و صراحت ۱۰۸

۲- ۱- گرایش به صراحت و نزدیکی شعر به شعار ۱۱۰

۳- ۱- ترسیم اقل‌های پیروزی ۱۱۱

۲- ویژگی‌های موضوعی و مضمونی ۱۱۲

۱- ۲- توجه به اندیشه‌ها و مضامین مذهبی ۱۱۲

۲- ۲- بازگشت به عشق عارفانه ۱۱۳

۳- ۲- مردم‌گرایی و مردم‌باوری ۱۱۴

۴- ۲- تعهد در برابر مسلک مردم ۱۱۵

فصل چهارم:

قالب‌های شعری ۱۱۷

دوره‌ی دوم: پس از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۲۲

دوره‌ی سوم: آغاز جنگ تحمیلی ۱۲۳

تحول در زمینه‌ی قالب‌ها ۱۲۳

۱- رویکرد به غزل و ظهور حماسه و مرثیه در آن ۱۲۳

الف) تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۲۴

ب) بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ۱۲۵

- ۱۲۵..... ۲- احیای قالب‌های دوبیتی و رباعی
- ۱۲۶..... ۳- شعر نو
- ۱۲۸..... ویژگی‌های زبانی و ساختاری شعر نوی دفاع مقدس
- ۱۳۰..... دوره‌ی چهارم: پس از جنگ و سال‌های ۶۲ به بعد
- ۱۳۰..... ۱- رباعی و دوبیتی
- ۱۳۰..... ۲- قصیده
- ۱۳۱..... ۳- چهارپاره
- ۱۳۱..... ۴- مثنوی
- ۱۳۱..... ۵- نوسروده‌ها
- ۱۳۲..... ۶- غزل
- ۱۳۲..... ۷- قطعه
- ۱۳۲..... ۸- سایر قالب‌ها
- ۱۳۳..... دوره‌ی پنجم: از سال‌های ۱۳۶۴ تا ۱۳۷۰
- ۱۳۵..... تأثیر بیدل دهلوی
- ۱۳۶..... دوره‌ی ششم: اواخر دهه‌ی ۱۳۶۰ به بعد
- ۱۳۶..... تجربه در قالب‌های بلند
- ۱۳۷..... دوره‌ی هفتم: ظهور شعر اعتراض
- ۱۴۰..... دوره‌ی هشتم: شاعران جوان پس از دهه‌ی ۱۳۷۰

فصل پنجم:

- ۱۴۳..... سبک ادبی شعر دفاع مقدس
- ۱۴۸..... سبک ادبی شعر دفاع مقدس

نماد و سمبولیسم اجتماعی.....	۱۴۸
الف) پیش از انقلاب اسلامی.....	۱۴۹
ب) دوران انقلاب و جنگ.....	۱۴۹
نمونه‌های نماد در شعر شاعران جنگ.....	۱۵۴

فصل ششم:

سبک زبانی شعر دفاع مقدس.....	۱۵۷
سبک زبانی.....	۱۶۱
الف) تا قبل از دفاع مقدس.....	۱۶۱
ب) دوران دفاع مقدس و پس از آن.....	۱۶۲
۱- سبک زبانی.....	۱۶۴
۱-۱- هنجارشکنی و اسطوره‌سازی.....	۱۶۴
۱-۲- رویکرد ترکیب‌سازی.....	۱۶۵
۱-۳- واژگان تازه.....	۱۶۷
۲- سبک واژگان.....	۱۶۸
۲-۱- کاربرد واژه‌های عامیانه.....	۱۶۸
۲-۲- کاربرد واژه‌های مذهبی.....	۱۶۹
۲-۳- واژگان و اصطلاحات نظامی سیاسی.....	۱۷۰
۲-۴- ذکر مناطق مختلف و مرزهای گوناگون.....	۱۷۱
۲-۵- به کاربردن نام عملیات‌ها.....	۱۷۲
۳- سبک موسیقایی.....	۱۷۲
۳-۱- ساختن قافیه و ردیف‌های نو.....	۱۷۲

۲-۳- قافیه ۱۷۴

۳-۳- زبان و بافتی آهنگین ۱۷۶

فصل هفتم:

سبک فکری، درون‌مایه و مضامین شعر دفاع مقدس ۱۷۹

مفاهیم، موضوعات و درون‌مایه‌های شعر مقاومت پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون ۱۸۳

دوره‌ی اول: پس از پیروزی انقلاب اسلامی و شروع جنگ ۱۸۳

انواع مفاهیم و موضوعات شعر جنگ ۱۸۶

بخش اول: مفاهیم مذهبی و دینی ۱۸۶

۱- خدا ۱۸۶

۲- عشق ۱۸۶

۳- عرفان ۱۸۷

ب) حماسه ۱۸۹

ج) شیفگی ۱۹۰

د) پیام ۱۹۰

ذ) آرزوی دیدار کربلا ۱۹۲

دوره‌ی دوم: دوران جنگ تحمیلی ۱۹۳

بخش دوم: مفاهیم سیاسی - اجتماعی ۱۹۳

۱- ستم‌ستیزی ۱۹۳

۲- مرثیه و سوگ ۱۹۵

۳- شهرها و مناطق مرزی ۱۹۶

۴- شخصیت‌های مهم سیاسی.....	۱۹۸
۱- ۴- رهبر انقلاب.....	۱۹۸
۲- ۴- رحلت امام(ره).....	۲۰۰
۵- شهید و شهادت.....	۲۰۰
۱- ۵- شهید و شهادت‌طلبی؛ امتیاز شعر مقاومت ایران بر شعر مقاومت جهان.....	۲۰۵
۱- ۵- انواع نگرش‌ها درباره‌ی مرگ.....	۲۰۷
۱- ۲- ۵- نگرش مثبت به مرگ.....	۲۰۷
الف) مرگ و رهایی.....	۲۰۷
ب) مرگ و افتخار.....	۲۰۷
ج) مرگ و پیروزی.....	۲۰۸
د) مرگ و ایثار.....	۲۰۸
۲- ۲- ۵- نگرش منفی به مرگ.....	۲۰۸
۳- ۵- آرزوی شهادت.....	۲۱۱
۴- ۵- شهادت، مضمون و درون‌مایه‌ای فراگیر.....	۲۱۲
۵- ۵- ابعاد و انواع توصیف شهیدان در شعر دفاع مقدس.....	۲۱۳
۶- ۵- پاسداشت یاد شهید با دعوت به حرکت و خیزش.....	۲۱۵
۷- ۵- وداع با شهیدان.....	۲۱۶
۸- ۵- گفتگو با شهیدان بر مزار آنان.....	۲۱۷
۹- ۵- آیین‌های شستشوی پیکر شهیدان.....	۲۱۸
۱۰- ۵- تشییع جنازه‌ی شهیدان.....	۲۱۸
۱۱- ۵- گلزار شهدا و آرامگاه شهیدان.....	۲۱۸
۱۲- ۵- وصف شهدای تفحص.....	۲۱۹

- ۱۳- ۵- وصف شهدای بمباران ۲۲۰
- ۱۴- ۵- وصف خانواده‌ی شهیدا ۲۲۰
- ۱۵- ۵- وصف شکوه استقامت پدر شهید ۲۲۱
- ۱۶- ۵- فرزندان شهیدا و خانواده‌های بی سرپرست ۲۲۱
- ۶- مبارزه‌طلبی در ابعاد مختلف ۲۲۲
- ۱- ۶- مقاومت هجوم و رجز در شعر جنگ ۲۲۲
- ۲- ۶- تشویق و تهییج ۲۲۵
- ۳- ۶- دعوت به مبارزه با ظلم ۲۲۶
- ۴- ۶- توجه به مسلمانان مظلوم جهان ۲۳۰
- ۷- مردان جنگ ۲۳۰
- ۱- ۷- ذکر سلحشوری‌ها و شجاعت‌های رزمندگان ۲۳۰
- ۲- ۷- بدرقه‌ی رزمندگان ۲۳۲
- ۳- ۷- تسکین ۲۳۳
- ۴- ۷- بسیج و بسیجی ۲۳۴
- ۵- ۷- توصیف جانبازان ۲۳۵
- ۱- ۷-۵- توصیف جانبازان صرعی ۲۳۶
- ۲- ۷-۵- توصیف جانبازان شیمیایی ۲۳۶
- ۶- ۷- وصف مفقودشده‌ها ۲۳۷
- ۷- ۷- توصیف اسرا ۲۳۸
- ۱- نگرانی ۲۳۹
- ۲- حسرت، مضمونی فراگیر ۲۳۹
- الف) پیش از انقلاب اسلامی ۲۳۹

۲۴۰	 (ب) پس از انقلاب اسلامی
۲۴۱	 ۲-۱- حسرت در دوران جنگ
۲۴۲	 ۲-۲- دل‌تنگی
۲۴۲	 ۲-۳- حسرت خوردن بر پایان جنگ
۲۴۳	 ۲-۴- توصیف حسرت‌مند جبهه
۲۴۵	 ۲-۵- بیان حسرت‌وار مظلومیت رزمندگان اسلام و ملت ایران در طول جنگ
۲۴۴	 ۲-۶- حسرت بازماندن از کاروان شهدا
۲۴۵	 ۲-۷- وصف شهدا همراه با حسرت
۲۴۶	 ۲-۸- آرزوی شهادت حسرتی همراه
۲۴۷	 ۲-۹- بازتاب حسرت به صورت نمادین و استعاره‌ای
۲۴۸	 ۲-۱۰- حسرت بی‌تفاوتی نسبت به شهدا
۲۴۹	 ۳- واگویه
۲۴۹	 ۳-۱- واگویه‌ی خالی شدن میدان پس از شهدا
۲۵۰	 ۳-۲- احساس دین نسبت به شهدا
۲۵۰	 ۳-۳- واگویه‌های زندگی تکراری
۲۵۱	 ۴- شرمساری
۲۵۱	 ۵- آرزو
۲۵۱	 ۵-۱- آرزوی بازگشت شهدا
۲۵۲	 ۶- تحذیر
۲۵۳	 ۶-۱- فراموشی شهدا
۲۵۳	 ۶-۲- یادکرد گذشته
۲۵۳	 ۶-۳- تذکر یاد ایام جبهه و روزهای عملیات

- ۴-۶- تذکر به کسانی که آن روزها را فراموش کرده‌اند ۲۵۴
- ۵-۶- تذکر بیداری ۲۵۵
- ۶-۶- دانستن قدر موقعیت ۲۵۵
- ۷- سرزنش و مذمت ۲۵۶
- ۱- ۷- مذمت گرفتار دنیا شدن ۲۵۶
- ۲- ۷- عافیت ستیزی ۲۵۶
- ۳- ۷- اتهام خود، فقدان مفاخره ۲۵۷
- ۴- ۷- مذمت اهل ریا و فرصت طلبان ۲۵۹
- ۸- بشارت و امید ۲۶۰
- ۹- گلایه و شکوه ۲۶۰
- ۱- ۹- شکوه افول ارزش‌ها بعد از اتمام جنگ ۲۶۱
- ۲- ۹- شکوه از فراموشی روزهای جنگ ۲۶۲
- ۳- ۹- شکوه از فریبکاری ۲۶۲
- ۴- ۹- گلایه از شاعران سکوت کرده ۲۶۳
- ۵- ۹- شکوه از تجمل‌گرایی و دنیاطلبی ۲۶۳
- ۱۰- بیزاری ۲۶۴
- ۱۱- توصیف ۲۶۶
- ۱- ۱۱- توصیف زمان جنگ ۲۶۶
- ۲- ۱۱- وصف حال و هوای جبهه ۲۶۷
- ۱۲- اعتراض ۲۶۷
- ۱- ۱۲- مواضع اعتراض ۲۶۸
- ۱- ۱۲- ۱- اعتراض به سکوت جهانی ۲۶۸

- ۲-۱۲- اعتراض بر دگرگونی ارزش ها ۲۶۹
- ۳-۱۲- اعتراض بر بی‌دردی ۲۶۹
- ۲-۱۲- تداوم موج اعتراض ۲۷۰
- ۳-۱۲- اعتراض طنزآمیز ۲۷۱

فصل هشتم:

شاعران دفاع مقدس ۲۷۳

- ۱- قیصر امین‌پور؛ روئین‌تن دروغ و حسرت همیشگی ۲۸۳
- ۲- سید حسن حسینی؛ نغزپردازی شگرف از سلاله‌ی گنجشگ و جبرئیل ۳۰۱
- ۳- سلمان هراتی؛ شاهدهی از آسمان سبز ۳۱۴
- ۴- نصرالله مردانی، خداوندگار سنج سخن ۳۲۵
- ۵- احمد زارعی؛ وامدار خورشید و شهید ۳۴۶
- ۶- محمد کاظم کاظمی، عصیانگری از اوایل برگشت ۳۵۵
- ۷- علیرضا قزوه؛ رسولی از تبار عشق علیه‌السلام ۳۷۰
- ۸- پرویز بیگی حبیب‌آبادی، حزین‌ترین آوازی غربانه ۳۸۷
- ۹- احمدعزیزی؛ شاعر یاس‌ها و پروانه‌ها از ولایت باران ۴۰۴
- ۱۰- محمدرضا عبدالملکیان؛ وارث آواز اهل آبادی ۴۱۸
- ۱۱- یوسفعلی میرشکاک، آینه داری از قافله قلندران خلیج ۴۳۰
- ۱۲- حسین اسرافیلی؛ راوی خیمه‌های سوخته ۴۴۱
- ۱۳- محمدحسین جعفریان؛ مردی از ترانه و آهن ۴۵۲
- ۱۴- حمیدرضا شکارسری؛ اسیر پراتزهای شکسته ۴۶۳
- ۱۵- رضا اسماعیلی؛ یگانه با عاشقانه‌های شرقی ۴۷۳

۱۶- عبدالجبار کاکایی: قصه پیرداز باغ ترانه پوش ۴۸۴

نتیجه گیری ۴۸۲

کتابنامه ۵۰۵

نمایه ۵۲۹

www.ketab.ir

مقدمه

«شعر» حاصل «شور» و «شعور» یک ملت است و شعر و شعور هر ملتی در نقاط عطف تاریخی به خوبی نمایان می‌شود. ایران سرزمینی است که به تعبیر جلال آل‌احمد در چهار راه حوادث قرار دارد و تاریخ آن مملو از حوادث گوناگون است. پیروزی انقلاب اسلامی که خود نقطه‌ی عطف سرنوشت‌سازی برای تمام تاریخ ایران بوده است، سراسر تاریخ پس از آن مملو از لحظاتی است که بسیج‌کننده‌ی «شور» و «شعور» ملت انقلابی است. از جمله حوادث مهم پس از انقلاب که پیوند بسیار محکمی با خود انقلاب اسلامی دارد، دفاع غیرتمندانه هشت ساله‌ی ملت در برابر متجاوزان است. دفاع مقدس چنان شور و شعوری در ملت مسلمان ایران ایجاد کرد که «شعرها» نتوانستند حق آن را ادا کنند و تنها توانستند گوشه‌هایی از آن را در لابه‌لای مصرع‌ها و ابیات بیاورند. شاعران تلاش کردند در طی این چند دهه همراه ملت، بی‌تکلف دست به قلم شوند و احساس درونی ملت را به پیشینه‌ی تاریخی ادبیات و شعر پیوند بزنند و در قالب‌های متعدد شعر حماسی عرضه کنند. انصافاً هشت سال حماسه و دفاع ظرفیت‌های فراوانی برای تولید ادبی و هنری دارد که جا دارد شعرا، نویسندگان، هنرمندان و... اهتمام ویژه‌ای به آن داشته باشند.

اثر پیش رو، کامل‌ترین مجموعه‌ای است که می‌توان برای شعر دفاع مقدس یافت و امید که مورد توجه و نقد اساتید، شعرا، پژوهشگران و منتقدین قرار گرفته و در چاپ‌های بعدی غنی‌تر و کامل‌تر عرضه گردد.

ضمن تشکر از مؤلف محترم سرکارخانم افسانه شیرشاهی، از زحمات آقایان مهدی

حقوقین مدیر گروه هنر، دکتر رشید جعفرپور مدیر بخش ادبیات و دکتر اکبر اشرفی معاون پژوهشی و نیز همکاران محترم در مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات قدردانی می‌شود.

مرکز اسناد انقلاب اسلامی

www.ketab.ir

پیشگفتار

چنان‌که می‌دانیم، جنگ تحمیلی هشت ساله عراق بر ایران در فاصله‌ای کمتر از دو سال از پیروزی انقلاب اسلامی آغاز شد، بنابراین آثار ادبی حاصل از انقلاب، منهای جنگ نمی‌تواند وجود داشته باشد. زیرا ادبیات انقلاب پیش از جنگ، از نگاشتن یکی دو داستان درباره‌ی انقلاب و سرودن اشعاری چند در بسیج مردم فراتر نرفت، لذا شکوفایی ادبیات انقلاب اسلامی بعد از جنگ و قوام آن در بطن جنگ بوده است.

نکته‌ی مهم اینکه ادبیات مقاومت در این مرز و بوم از سابقه‌ای بس طولانی و ریشه‌دار برخوردار است، و حیات مردم این دیار با حماسه پیوندی عمیق و ناگسستنی دارد که شعر دفاع مقدس استمرار شکوهمند همین تاریخ سراسر مبارزه و پایداری است، زیرا هم‌زمان با جنگ، شعر پایداری متولد شد و پایه‌ای جنگ پیش آمد، و پس از جنگ نیز با مضامینی تازه ادامه یافت.

«...آمدیم از جاده‌های زخمناک

با تنی مجروح و پایی چاک چاک

باز گشتیم از کران‌های بهشت

ذوب گشتیم از لهیب سرنوشت

سینه‌ها از شوکران سرشار شد

معبّر آینه‌ها دیوار شد

آه اینجا، غربت و غم مانده است

عشق در خط مقدم مانده است

شهر بوی سکه و نان می دهد
 بوی دالان‌های زندان می دهد
 کوچه کوچه شهر را گردیده‌ایم
 یک سلام بی طمع نشنیده‌ایم
 شهر ما را شیمیایی می کند
 روح را دل را ریایی می کند
 باز هر دل خاطراتم زنده شد
 سینه‌ام از ناله‌ها آکنده شد^۱

به همین جهت برای آشنایی با پدیده‌ی شعر مقاومت در ادبیات معاصر ایران، پژوهشی در هشت فصل صورت گرفت:

فصل اول به مقدمه‌ی مفاهیم و کلمات اختصاص دارد که به تعریف شعر مقاومت و تعریف شعر دفاع مقدس، وجه تمایز شعر جنگ با شعر مقاومت و پایداری می‌پردازد و سپس ضرورت و هدف تحقیق را بیان می‌کند. همچنین ذکر پیشینه‌های بررسی شعر مقاومت و شعر دفاع مقدس چون نویسندگان، نهادها و ارگان‌ها، برگزاری کنفرانس‌ها، جایزه‌ی ادبی قیصر، جشن ملی و جشنواره‌های فرهنگی، هنری دفاع مقدس از دیگر مطالب این فصل است.

در فصل دوم عناصر و کارکردهای شعر دفاع مقدس، مورد توجه قرار می‌گیرد و در طی آن گذری بر هشت سال دفاع مقدس و چگونگی پدید آمدن شعر دفاع مقدس می‌شود. در این فصل، تمایز و تفاوت شعر دفاع مقدس با حماسه‌های ملی و شعر مقاومت جهان، بازتاب دفاع مقدس در شعر، تأثیر شعر دفاع مقدس بر جنگ را مشاهده می‌کنیم و سپس ویژگی‌های آن را درمی‌یابیم و به رسالت شعر دفاع مقدس پس از دفاع مقدس و امکان جهانی شدن شعر دفاع مقدس آگاه می‌شویم. به این ترتیب

این فصل به طرح پرسش‌ها و پاسخ‌هایی درباره‌ی شعر مقاومت می‌پردازد که در آن علاوه بر مقایسه‌ی شعر دفاع مقدس با شعر مقاومت کهن و سایر اشعار مقاومت جهان، سیر تحول آن نیز مطرح می‌شود.

فصل سوم «شعر مقاومت در بستر تحولات اجتماع» نام دارد که بعد از مقدمه، به چگونگی پدیداری شعر مقاومت و ریشه‌ها و سیر تحول آن، در چندین دوره‌ی زمانی می‌پردازد. هر دوره نیز رویکرد و ویژگی‌های سبکی خاص خود را دارد که با آن رویکرد از دوره‌های دیگر متمایز می‌شود. به طور کلی ریشه‌های شعر مقاومت و سیر تغییر و تکامل آن از قرن‌های پنج و شش نشأت می‌گیرد، اما در این پژوهش، این دوره‌ها از پیش از انقلاب آغاز شده و تا بعد از جنگ و زمان اکنون ادامه دارد که هر دوره با یکی از ویژگی‌های خاص سبکی و ادبی مختص خود، ارزیابی می‌گردد.

در فصل چهارم سیر تحول شعر مقاومت پس از پیروزی انقلاب اسلامی تا سال‌های اخیر در وجه قالب‌های شعری نمود می‌یابد. زیرا مهم‌ترین و اساسی‌ترین تغییر و تکامل شعر مقاومت پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در درجه‌ی اول، دگرگونی قالب‌های شعری است و در درجه‌ی دوم، تکامل سبک ادبی از لحاظ کاربرد انواع نمادها و تصویرسازی‌ها می‌باشد که این تکامل ساختار زبان را نیز تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. در درجه‌ی سوم، تحول و تعالی سبک، درون‌مایه و محتوا یا به عبارتی سبک فکری شعر مقاومت اهمیت دارد که به طور مفصل شرح داده می‌شود.

فصل پنجم سبک ادبی شعر دفاع مقدس است که پس از ذکر مقدمه، بحث نماد و سمبولیسم در دوران انقلاب و جنگ و پس از جنگ، مطرح می‌شود. در این فصل خواهیم دید که قلمرو نمادگرایی در شعر جنگ متفاوت و متنوع است که برطبق آن، شاعران دفاع مقدس هم نمادهای عمومی و تکراری و هم سمبول‌های خصوصی را به کار گرفته‌اند و برحسب توانایی و قدرت تخیل خود از اقسام گوناگون نمادها در مفهومی امروزی بهره برده‌اند.

فصل ششم را سبک زبانی شعر دفاع مقدس، در دوره‌های قبل از دفاع مقدس و دوران دفاع مقدس و پس از آن تشکیل می‌دهد که در آن، هنجارشکنی زبانی و

اسطوره‌سازی، ترکیب‌سازی، واژگان تازه، ویژگی‌های واژگانی تحلیل و تبیین می‌شود. علاوه بر آن، سبک موسیقایی ویژه چون ساختن قافیه و ردیف‌های نو، زبان و بافتی آهنگین نیز در این فصل مورد توجه قرار می‌گیرد.

اما فصل هفتم، سبک فکری یا درون‌مایه و مضامین شعر دفاع مقدس را بررسی می‌کند. در این فصل ملاحظه می‌کنیم که سبک، درون‌مایه و محتوا، نتیجه‌ی ساختار شعری و سبک موسیقایی و قالب‌های شعری و سبک زبانی و سبک ادبی است که پس از همگی آنها شکل می‌گیرد و در همگی دوره‌ها و مراحل، حضوری انکارناشدنی دارد؛ اگرچه به شاخ و برگ‌های متعددی تقسیم می‌شود.

در آخرین فصل این پژوهش یعنی در فصل هشتم مهم‌ترین و معروف‌ترین شاعران دفاع مقدس معرفی و ارزیابی می‌گردند. زیرا سخن‌راندن از همگی شاعران دفاع مقدس، در این مجال نمی‌گنجد و برای شناخت تمامی آنها لازم است که به کتاب‌ها و منابع دیگری رجوع شود. با این همه، در این فصل تنها شاعرانی مطرح شده‌اند که جزء جریان‌سازان و سردمداران اصلی شعر جنگ و دفاع مقدس به شمار می‌روند: شاعرانی چون: نصرالله مردانی، سیدحسین حسینی، قیصر امین‌پور، سلمان هراتی، علیرضا قزوه، محمدکاظم کاظمی، محمدرضا عبدالملکیان، محمدحسین جعفریان، احمد زارعی، احمد عزیزی، یوسفعلی میرشکاک، حمیدرضا شکارسری، عبدالجبار کاکایی، حسین اسرافیلی، پرویز بیگی حبیب‌آبادی و رضا اسماعیلی. روش بررسی این فصل نیز، بدین‌گونه است که پس از بیان زندگی‌نامه و آثار شاعران، به ترتیب فعالیت‌ها، جایگاه شاعر، نقد و تحلیل آثار، ساختار شعری، سبک زبانی، سبک موسیقی، سبک ادبی و سبک فکری می‌آید که در پایان از مطالب ذکرشده نتیجه‌گیری می‌شود. ذکر نمونه‌ی اشعار هم حسن ختام بررسی شاعران است. سبک فکری شاعران هم براساس منابع موجود از نماتن، مقالات، نشریات و کتب مختلف می‌باشد و بدیهی است که خواننده‌ی گرامی برای مطالعه‌ی بیشتر در این مورد باید به منابعی که در مورد هر شاعری ذکر شده مراجعه نماید.

در حوزه‌ی شعر مقاومت سؤالات مهمی وجود دارد که این پژوهش به آنها پاسخ

می‌دهد؛ پرسش‌هایی چون:

- سیر تکامل شعر مقاومت پس از پیروزی انقلاب چگونه است و چه دوره‌هایی را دربرمی‌گیرد؟

- عمده‌ترین مفاهیم شعر مقاومت پس از پیروزی انقلاب چیست؟

- شعر دفاع مقدس چگونه شعری است؟

- آیا دوران شعر مقاومت در ایران سپری شده است؟

شعر مقاومت ایران معاصر از لحاظ سبک و محتوا تحولی نو در کنار دیگر جریان‌های شعری ایجاد نمود، زیرا سبب پویاتر و گسترده‌تر شدن مضامین شد و شاعران را به متن اجتماع برد و از مهم‌ترین رویداد جامعه یعنی جنگ تأثیرپذیر ساخت.

نبرد و دفاع ایرانیان در برابر تجاوز دشمن فریب‌خورده ارزشمند و ستودنی است. ادبیات و کلام منظوم فارسی می‌تواند چون گنجینه و طلسمی آداب و فرهنگ و میراث مادی و معنوی دفاع مقدس را حفظ کند و آن را از بوته‌ی نسیان و نابودی صیانت و حفاظت کند. پژوهش و تحقیق در باب تأثیر دفاع مقدس در شعر معاصر می‌تواند شکوه حماسه و هنر شاعرانه‌ی شاعران متعهد را آشکار ساخته و بر این شکوه و عظمت بیفزاید. لذا در این پژوهش ویژگی‌های شعر معاصر با درون‌مایه‌های دفاع مقدس، از دیدگاه‌های زبانی، ادبی و محتوایی تحلیل می‌گردد.

از سوی دیگر، تحلیل و تبیین شعر مقاومت که طیف گسترده‌ای فراز از زمان و مکان خود را دربرمی‌گیرد تنها از نظرگاه ادبی ارزشمند نیست، بلکه راه‌آورد این پژوهش و تحقیق برای جامعه‌شناسان و هنرمندان و روانشناسان و تاریخ‌نگاران نیز کاربرد دارد.

شعر مقاومت زمان‌بندی خاصی ندارد، در یک مقطع در قالب شعر انقلاب، در مقطع دیگر در قالب شعر جنگ و در مقطع سوم در قالب شعر دفاع مقدس ظهور می‌کند؛ یعنی از سال ۱۳۵۷ و پیروزی انقلاب آغاز می‌شود، در دوران جنگ اوج می‌گیرد و تاکنون نیز ادامه می‌یابد و محدوده‌ی مکانی آن ایران معاصر می‌باشد.

در پایان، جا دارد از نهادها و سازمان‌هایی چون حوزه‌ی هنری سازمان تبلیغات اسلامی، کتابخانه‌ی ملی و مرکز اسناد انقلاب اسلامی که نگارنده را در انجام این پژوهش یاری رساندند، تشکر کنم. به‌ویژه از معاونت پژوهشی مرکز اسناد انقلاب اسلامی و کارشناسان محترم آن مرکز، تشکر و قدردانی می‌شود.

و در آخر بر خود لازم می‌دانم از جناب آقای مهدی حقیقین، مدیر گروه هنر و ادبیات آن مرکز که صبورانه و دلسوزانه بنده را در نوشتن این پژوهش، مرحله به مرحله یاری نمودند و با راهنمایی‌های ارزشمندشان کمک بزرگی رساندند، سپاسگزاری و قدردانی نمایم.

افسانه شیرشاهی

تیرماه ۱۳۸۸